

Makedoniyalı İskəndər və Azərbaycan: tarixi yaddaşdan bəzi etüdlər

Artıq mətbuatdan məlum olduğu kimi, 17-19 yanvar 2025-ci il tarixlərdə Şimali Makedoniyanın Ohrid şəhərində "Ohrid-Vodiçi – 2025: kollektiv yaddaş, yaddaş siyasəti və müasir kimliklər" mövzusunda XII Beynəlxalq elmi-praktik konfrans keçirilib. Diqqət çəkən odur ki, 25-dən çox ölkənin, 80-dən çox elm adamının qatıldığı "Ohrid-Vodiçi-2025" konfransı Azərbaycanın görkəmli arxeoloq alimi, professor Qafar Cəbiyevə həsr edilib. Konfransda "Miras" İctimai Birliyinin rəhbəri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Fariz Xəlilli "Professor Qafar Cəbiyev: tərcümeyi-halı və elmi nailiyyətləri" mövzusunda geniş məruzə ilə çıxış edib.

Konfransın fəxri məruzəçisi professor Qafar Cəbiyevin "Makedoniyalı İskəndər və Azərbaycan: tarixi yaddaşdan bəzi etüdlər" mövzusunda çıxışı böyük marağa səbəb olub. Həmin çıxışın mətnini bəzi ixtisaslarla oxuculara təqdim edirik:

- Azərbaycan və Şimali Makedoniya bir-birindən min kilometrə uzaqda olan dost ölkələrdir. Məmnunluq hissi ilə deməliyəm ki, dövlətimiz arasında işğuzar əlaqələr mövcuddur. 28 iyul 1995-ci ildə Makedoniyanın Azərbaycan Respublikasını müstəqil dövlət olaraq rəsmən tanıması ilə dövlətlərarası münasibətlərimizdə yeni mərhələ başlanıb. Bunu bu tribundan ifadə etmək çox xoşdur ki, ölkələrimiz əksər beynəlxalq platformalarda oxşar mövqedən çıxış edirlər. Son 10 il ərzində dostumuz professor Rubin Zemonun rəhbərlik etdiyi Şimali Makedoniya Sosial Antropologiya İnstitutu ilə Azərbaycanın "Miras" Mədəni İrsin öyrənilməsinə kömək İctimai Birliyi arasındakı olduqca səmərəli elmi və mədəni əlaqələri də xüsusi olaraq qeyd etmək istərdim.

Avropanın lap mərkəzində olan Şimali Makedoniya ilə Azərbaycanı bir-birinə yaxın edən təkə Xəzər dənizi sahillərindən buraya uzanan neft və qaz kəmərləri deyil. Bizim də, sizin də menzillərimizi isiden və yaxın gələcəkdə daha yaxşı isidecək tək Azərbaycanın qazı və nefti deyil. Bizim ruhumuzu, qəlbimizi və münasibətlərimizi daha çox isiden məhz Azərbaycanla Şimali Makedoniya dövlətləri və xalqları arasında olan qarşılıqlı faydalı, səmimi və işğuzar əlaqələrdir.

Azərbaycan dövləti və xalqı, o cümlədən biz elm adamları bütün bunları çox yüksək dəyərləndirir, münasibətlərimizin davamlı olması üçün nə lazımdırsa edilir və bundan sonra da edəcəkdir.

Bizi dost edən, yaxın edən bir sıra çox maraqlı, həm də əhəmiyyətli tarixi nüanslar mövcuddur.

Makedoniya əhalisinin qürur ünvanı olan görkəmli sərkərdə və dövlət xadimi Makedoniyalı İskəndər Azərbaycanda da çox xatırlanan, öyrənilən və sevilən bir tarixi şəxsiyyətdir. Biz məktəbdə ilk tarix dərslərində Makedoniyalı İskəndəri, onun qalibiyyət dolu hərbi yürüşlərini öyrənirik. Gənc iken parlayan, dünyaca məşhur olan bu tarixi şəxsiyyətin obrazı ele ilk andan məktəbli gəncləri, xüsusən də oğlan uşaqlarını ovslunlayır. Hər kəs həyatda İskəndər qədr cəsur, igid və məşhur olmaq istəyir. Təsədüfi deyil ki, azərbaycanlılar arasında ən populyar adlardan birisi məhz İskəndər adır.

Xatırladım ki, Makedoniyalı İskəndərlə bağlı Azərbaycan tarixində yer alan və tarixi yaddaşlara hopmuş olan bir çox maraqlı, həm də tarixi əhəmiyyəti olan hadisə və olaylar yaşanıb. Məsələn, miladdan əvvəl 331-ci ildə Qavqamel döyüşündə İskəndərin ordusu tərəfindən Əhəməni ordusu darmadağın edildi. Nəticədə Əhəməni im-

periyası süqut etdi. Onun yerində yeni dövlətlər, o cümlədən iki Azərbaycan dövləti - Albaniya və Atropatena dövlətləri yarandı. Bu dövlətlər qədim Azərbaycan dövlətləri idi. Maraqlıdır, Qavqamel döyüşündə İskəndərin ordusu deyil, Daranın başçılıq etmiş olduğu Əhəməni ordusu qalib gəlsəydi nə baş verəcəkdii? Təbii ki, yeni dövlətlərin, o cümlədən Albaniya və Atropatenanın yaranması da o an üçün reallaşmaya bilərdi.

Başqa bir misal. Məlum olduğu kimi, I Daranın hakimiyyəti dövründə Əhəməni dövlətində vergi islahatları çərçivəsində satraplıq (canişinlik) idarəçilik sistemi yaradılıb. Hansı ki, həmin satraplıqlardan biri də Midiya satraplığı idi. Makedoniyalı İskəndərin Şərqi yürüşü zamanı baş

İskəndərin Nüşaba ilə görüşü

verən Qavqamel döyüşündə (e.ə. 1 oktyabr 331-ci il) Atropat Midiya satrapı olaraq Əhəmənilər tərəfindən Makedoniyalı İskəndərə qarşı döyüşüb. Əhəməni ordusunun həmin döyüşdəki məğlubiyyətdən sonra o, həttə Ekbatana qaçan Əhəməni hökmdarı Daranı bir müddət himayə də edib. III Daranın ölümündən sonra (e.ə.330-cu il) Atropat İskəndərə müqavimət göstərməyən perspektivi ölmədiyini anlayaraq onunla diplomatik əlaqələr qurur. Bununla da Atropat Midiya satraplığının hərbi yolla işğalının qarşısını almış olur və hakimiyyətdə qalmaqda davam edir (Halbuki, Əhəməni imperiyasının süqutundan sonra onun tərkibində olan digər satraplıqların hamısının rəhbərləri hakimiyyətdən uzaqlaşdırılmışdı). Beləliklə də, dövrünün görkəmli hərbi və dövlət xadimi olan Atropat ilkin olaraq Midiya satraplığı, daha sonralar isə Kiçik Midiya, yaxud da Atropat Midiyası olaraq tanınan qədim Azərbaycan dövləti Atropatenanın müstəqilliyini qoruyub saxlaya bilmişdir. Bir daha təkrar edirik ki, bütün bunlar zamanəsinin böyük hərbi və dövlət xadimləri olan Atropat və İskəndər arasındakı isti diplomatik əlaqələr zəminində mümkün olmuşdur.

Digər bir misal. Qədim Yunan coğrafiyaşünası Strabon özünün "Coğrafiya" əsərində Qafqaz albanlarından bəhs edərkən qeyd edir ki, onlar, yeni albanlar guya pul tanımır və ticarət mübadilə yolu ilə edirlər. Lakin son 60-70 il ərzində qədim Azərbaycan dövləti olan Albaniya ərazisində aparılan arxeoloji tədqiqatlar zamanı

Makedoniyalı İskəndərə aid çoxsaylı pullar tapılıb və Albaniyada zərb olunan ilk sikkələr də məhz Makedoniyalı İskəndərin draxma və tetradraxmalarına bənzədlərək zərb olunan gümüş və mis sikkələrdir. Müxtəlif vaxtlarda Makedoniyadan arxeoloqlar tərəfindən Şamaxı, Qəbələ, Nüydü və digər abidələrdən tapılmış alban pullarından ibarət definələr də bunu təsdiq edir. Bu isə o deməkdir ki, albanlar nəinki pul tanıyıb, həm də özlərinə məxsus yerli pulları da olub.

Daha bir maraqlı, həm də əhəmiyyətli məqamı da diqqətə çatdırmaq istərdim. Təsəvvür edin, XII əsrdə yaşamış görkəmli Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin beş poemasından biri məhz Makedoniyalı İskəndərə həsr olunub. 1200-1203-cü illərdə qələmə alınmış bu irihəcmli tarixi-romantik poema-epopeya 2 hissədən,

116 bötündən və 10460 beytdən ibarətdir. Poemada İskəndərin gənclik illəri, onun Əhəməni hökmdarı Dara ilə məktublaşmaları və vuruşları, Ərəbistana, Bərdəyə, Dərbəndə, Hindistana, Çinə hərbi yürüşləri, ruslarla müharibəsi, antik dünyanın görkəmli filosofları Ərəstun, Əflatun və Sokratla söhbətləri poemada poetik şəkildə vəsf olunub. Maraqlıdır ki, "İskəndərnamə" poeməsindəki 1000 beyt bilavasitə Bərdə (qədim Azərbaycan şəhəri) hökmdarı Nüşaba ilə Makedoniyalı İskəndərin görüş və dialoqlarına həsr edilib.

Tam səmimi olaraq bildirirəm ki, Nizami Gəncəvinin "İskəndərnamə" poemasında həttə makedoniyalıları üçün sürpriz ola biləcək çox mətləblərdən bəhs edilib. Azərbaycan şairinin 800 il bundan öncə qələmə aldığı həmin poema bütövlükdə Şərqi xalqlarının ədəbiyyatına və fəlsəfi düşüncəsinə güclü təkan olub. Onun təsiri ilə Əmir Xosrovun "Ayneyi-İskəndəri", Əlişir Nəvainin "Səddi-İskəndəri" və bir çox digər klassik əsərlər meydana gəlib.

"İskəndərnamə" poeməsindəki "İskəndərin ruslara qarşı vuruşu" bölməsi 1820-ci ildə Fransua Bernar tərəfindən fransız dilinə, 1881-ci ildə isə poemanın "Şərəfnamə" adlanan birinci hissəsi Henri Uelberfors tərəfindən ingilis dilinə tərcümə olunaraq nəşr edilib. Son onilliklər ərzində "İskəndərnamə" poeması Azərbaycanda bir neçə dəfə, həm də çox nəfis şəkildə təkrar-təkrar nəşr edilib və dünyanın bir sıra dillərinə tərcümə olunub.

Mən bu konfransa gələrkən "İskəndərnamə" əsərinin 2022-ci ildə Azərbaycanın "Qanun" nəşriyyatı tərəfindən nəşr olunmuş bir nüsxəsinə də gətirmişəm. İndi sizin də şahidiyiniz ilə mən həmin kitabı hədiyyə olaraq Ohrid merinin bugünkü konfransımızda iştirak edən müavini xanım Ana Krivetskaya təqdim edirəm. Ümid etmək istərdim ki, Ohrid meriyası makedoniyalıların qürur ünvanı olan həmvətənliləri barədə hələ XII əsrdə qələmə alınmış bu möhtəşəm əsərin, nəhayət makedoniya dilinə də tərcümə olunaraq yayılması kimi bir şərəfli missiyanı seve-sevə icra edəcəkdir. Mən bir elm adamı olaraq çox arzu edərdim ki, Nizami Gəncəvinin "İskəndərnamə"si hər bir makedoniyalının kitab rafında olsun. Tam səmimi olaraq bildirirəm ki, Nizaminin "İskəndərnamə"si indiyədək Makedoniyalı İskəndər barədə yazılmış olan ən sanbalı və ən mükəmməl bir bədii əsərdir.

Nəhayət, daha bir tarixi məqam barədə. XIX əsrin sonlarında Azərbaycan ərazisində haradasa Makedoniyalı İskəndərin xəzinəsi olduğu barədə şayiələr geniş yayılıb. Nəticədə xəzinə axtarışına çıxan diletantlar bir çox abidələri vandalcasına dağıdıb. Sonralar bəlli oldu ki, bu şayiələr yayanlar Azərbaycan xalqına məxsus tarixi-mədəni dəyərləri məhv etməyi hədəfləyən düşmən ünsürlər imiş.

Son olaraq bildirirəm ki, İskəndər və Azərbaycan mövzusu ətrafında çox danışmaq mümkündür.

Qafar CƏBİYEV
AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutunun şöbə müdiri, tarix elmləri doktoru, professor